

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Nea Rix

All lek sker på egen risk!

Om barns skadeståndsansvar i svensk rätt

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Niklas Selberg

Termin: HT 2018

Innehåll

ABSTRACT	1
SAMMANFATTNING	2
1 INLEDNING	3
1.1 Bakgrund	3
1.2 Syfte	4
1.3 Frågeställningar	4
1.4 Metod och material	5
1.5 Avgränsning	6
1.6 Disposition	6
2 SKADESTÅNDSANSVAR	8
2.1 Grundläggande principer	8
2.2 Särreglering för barn	9
2.2.1 Ålderns betydelse	9
2.2.2 Närmare om tillämpningen	10
2.3 Bakomliggande motiv	11
3 STRAFFANSVAR	13
3.1 Grundläggande principer	13
3.2 Särreglering för barn	14
3.2.1 Ålderns betydelse	14
3.2.2 Närmare om tillämpningen	15
3.3 Bakomliggande motiv	16
4 BARNES RÄTTSLIGA STÄLLNING	18
4.1 Rättshandlingsförmåga	18
4.2 Skyddsobjekt eller rättssubjekt?	19
4.3 Ett delat ansvar	20
5 ANALYS	22
5.1 Utgångspunkter	22

5.2	Jämförelse	23
5.3	Kritisk granskning	24
5.4	Förslag till ändring	25
6	SLUTSATS	28
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	30
	Källor	30
	Elektroniska källor	30
	Tryckta källor	30
	Litteratur	30
	Rättsfall	31

Abstract

We all start out as children. The ability to distinguish between what is right and wrong develops with increasing age. Young people have a limited capability to assess risks and foresee the consequences of their decisions. Despite this, liability for damages can become a matter at an early stage of life. The regulations of civil law have a much tougher approach to children's responsibility than the criminal law has. When people under 15 years of age damage property through crime, the discrepancy becomes particularly clear. Although these children are considered too young to be assigned penalties in criminal proceedings, they risk becoming personally liable for substantial compensation claims.

A recurring theme of this essay is how the viewpoints regarding children and their abilities vary in legal contexts. For a long time, young people have mostly been seen as objects of adult care. Example of such an approach is the fact that the age of majority is set at 18. In the latter part of the 20th century, the image of children as independent subjects has emerged. The importance of their rights is increasingly being acknowledged in legislative matters. It is difficult to ensure a reasonable balance between these fundamentally different approaches.

The conclusion is that people under 15 years of age assume a special position within both the law on damages and the criminal law. For minors who cause injuries, the liability to compensate can be adjusted to a fair amount. Children who commit crimes cannot be sentenced to criminal penalties. However, the problem remains that young people can incur large debts attributable to damages. An age limit is suggested for the legal responsibility to compensate, in order for fewer children to grow up into an adult life with economic uncertainty.

Sammanfattning

Alla är vi barn i början. Med stigande ålder utvecklas förmågan att skilja på vad som är rätt och fel. Unga personer har begränsade möjligheter att bedöma risker och överblicka konsekvenserna av olika beslut. Likväl kan skadeståndsskyldighet bli aktuellt redan i ett tidigt skede av livet. Det civilrättsliga regelverket har en betydligt tuffare inställning till barns ansvar än vad straffrätten har. När personer under 15 år skadar egendom genom brott blir diskrepansen särskilt tydlig. Trots att dessa barn anses för unga för att tilldelas straff i en brottmålsprocess, riskerar de att bli personligt betalningsansvariga för omfattande skadeståndskrav.

Uppsatsens återkommande tema är hur synen på barn och deras förmåga varierar inom rättsvetenskapen. Sedan lång tid tillbaka har unga personer mestadels setts som objekt för vuxnas omsorger. Exempel på ett sådant synsätt framgår av att civilrättslig myndighet inträder vid 18 års ålder. Under senare delen av 1900-talet har bilden av barn som självständiga subjekt vuxit fram. Betydelsen av deras rättigheter uppmärksammas allt oftare i lagstiftningssammanhang. Frågan är hur en rimlig avvägning ska göras mellan dessa principiellt olika förhållningssätt.

Det kan konstateras att personer under 15 år intar en särställning inom såväl skadeståndsrätten som straffrätten. För minderåriga som orsakar skada finns möjlighet att jämka ner ersättningsskyldigheten till ett skäligt belopp. Barn som begår brott kan inte dömas till straffrättslig påföljd. Dock kvarstår problematiken att unga personer kan ådra sig stora skulder hänförliga till skadestånd. Förslagsvis borde en åldersgräns införas i skadeståndsrättsliga sammanhang, för att färre barn ska växa upp till ett liv präglat av ekonomisk utsatthet.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Två unga flickor misstänks för att ha anlagt en brand som totalförstörde Gottsundaskolan i Uppsala. Barn som begår brott innan 15 års ålder kan inte dömas till straffansvar; istället aktualiseras civilrättsliga bestämmelser om skadestånd. Enligt svensk rätt har fysiska personer redan i tidig ålder ett ansvar för skador de orsakar. Det innebär att unga lagöverträdare kan bli tvungna att börja sina vuxenliv med hundratusentals kronor i skulder. På så sätt riskerar flickorna som misstänks för branden i Uppsala att gå en svår ekonomisk framtid till mötes.¹

Vid utgången av 2016 var 825 omyndiga barn registrerade för skulder hos Kronofogdemyndigheten. Sammanlagt uppgick deras skuldbelopp till drygt 11 miljoner kronor. En stor del av skulderna går att hänföra till brottslighet och därtill hörande skadeståndsskyldighet.²

Att vara skuldsatt kan försvåra ett barns etablering i samhället och leda till utanförskap i vuxen ålder. Det kan exempelvis begränsa möjligheterna att hyra lägenhet, teckna abonnemang hos mobiloperatörer eller låna pengar på banken. Ofta uppstår en känsla av uppgivenhet och frustration till följd av att ha skulder som inte går att betala av inom överskådlig tid. En del unga personer hamnar i en ond spiral, där det framstår som meningslöst att göra någonting åt sin situation.³

För personer under 15 år som skadar egendom genom brott är det oftast inte straffrätten som får störst betydelse för den fortsatta livsutvecklingen. Med en betydligt strängare syn på mognad och förstånd ger skadeståndsrätten möjlighet att skuldsätta en ung person för lång tid framöver. Det rådande rättsläget väcker flera funderingar kring barnets roll i det moderna samhället.

¹ Se Schultz (2018).

² Se Kronofogden (2017).

³ Se t.ex. SOU 2004:112 s. 187.

1.2 Syfte

Den följande framställningen är avsedd att redogöra för barns skadeståndsansvar i svensk rätt. Målet är att fördjupa förståelsen för hur personer under 15 år särbehandlas inom skadeståndsrätten. Fokus ligger således på att utreda gällande rätt, men också att granska de överväganden som finns bakom. På så sätt ges en övergripande bild över det civilrättsliga ansvarssystem som kan drabba även de allra yngsta.

I syftet ingår dessutom att belysa vilka likheter och skillnader som finns gentemot det straffrättsliga systemet. Därmed innehåller framställningen en redogörelse för hur personer under 15 år särbehandlas inom straffrätten. Återigen består studieobjektet av gällande rätt och dess bakomliggande motiv. Jämförelsen syftar till att förtydliga skiljelinjerna mellan barns ansvar inom skadeståndsrätten respektive straffrätten.

Den rättsliga regleringen väcker frågor av principiell betydelse. Synen på unga personer som skyddsobjekt utan rättslig handlingsförmåga är väl etablerad i svensk rätt. Samtidigt uppmärksammas alltmer att barn är rättssubjekt med kompetens och förmåga att ta konsekvenserna av sina handlingar. Ytterligare ett syfte är att diskutera dessa olika förhållningssätt till barns rättsliga ställning. Det bidrar till att klargöra vilken kontext nuvarande lagstiftning har tillkommit i.

1.3 Frågeställningar

Ämnet behandlas utifrån följande huvudsakliga frågeställningar:

- På vilket sätt särbehandlas barn inom skadeståndsrätten?
- Vilka jämförelser kan göras med straffrätten?
- Vad beror likheterna/skillnaderna på?

Till grund för dessa frågeställningar ligger ovannämnda syfte. De är ämnade att genomsyra den följande framställningen som en röd tråd. Frågorna är till viss del formulerade som diskussionsunderlag, för att bilda utgångspunkt till vidare reflektion. Resultaten redovisas löpande under arbetets gång och ligger

till grund för efterföljande analys. Till sist ges en översiktlig sammanfattning, där de viktigaste slutsatserna av studien framgår.

1.4 Metod och material

För att undersöka rättsordningens innehåll lämpar sig en rättsdogmatisk metod. Utgångspunkten ligger med andra ord i gällande svensk rätt, som analyseras utifrån befintliga rättskällor och sätts i sitt sammanhang med juridisk systematik. Metoden används för att utreda och tolka hur rättsläget ser ut på det aktuella området.

Rättsdogmatiken kan sägas vara en tolkningslära som sätter en konkret problemställning i fokus. Med hjälp av allmänt accepterade rättskällor är målet att finna en praktiskt användbar lösning. Det är just sambandet mellan konkret tillämpningssituation och abstrakt rättsregel som ger rättsdogmatiken dess särskilda karaktär. Metoden kan med fördel användas för att systematisera det juridiska tänkandet.⁴

Genomgående används ett barnrättsperspektiv för att kritiskt granska huruvida det nuvarande rättsläget är tillfredställande. Barnrätten kännetecknas av att det är barnet som står i centrum för den rättsliga bedömningen. Under barndomen utvecklas flera fysiska och psykiska förmågor, vilket ställer höga krav på omsorg och tillsyn från omgivningen. Grundtanken är att varje barn ska växa upp till att bli en välfungerande samhällsmedborgare. Barnrättsperspektivet betonar därför principen om barnets bästa, med fokus på att synliggöra och tillgodose dess unika behov.⁵

Som underlag används huvudsakligen rättsligt material i form av lagtext med relaterade förarbeten, rättspraxis och juridisk doktrin. För att undersöka lagstiftarens syften på respektive rättsområde hänvisas främst till regeringens propositioner och statens offentliga utredningar (SOU). Högsta domstolens prejudikat har dessutom stor betydelse, framförallt inom skadeståndsrätten. Därför redogörs för vissa utvalda rättsfall, som utgör belysande exempel från verkligheten. Vid behov kompletteras detta material främst med tryckt

⁴ Se Kleineman (2013) s. 21, 26.

⁵ Se Schiratzki (2017) s. 17, 22.

rättsvetenskaplig litteratur. En av många tongivande författare som hänvisas till är Anna Singer, professor i civilrätt vid Uppsala universitet.

1.5 Avgränsning

Av utrymmesskäl kan inte allt av intresse inom ämnet behandlas. Därför begränsas studien till att endast omfatta barn som ännu inte fyllt 15 år.⁶ På många sätt är särbehandlingen av unga vuxna upp till 21 års ålder värd att utreda, inte minst straffrättsligt. Avgränsningen baseras dock på att straffbarhetsåldern i svensk rätt är 15 år, vilket i stor utsträckning påverkar påföljdsvalet för unga lagöverträdare.

Frågan om föräldrars ansvar har varit föremål för diskussion vid flera tillfällen tidigare. Numera kan vårdnadshavare till viss del hållas ansvariga för skador som deras barn orsakar. Skadeståndsskyldigheten är då förenad med en beloppsbegränsning. Det är anledningen till att denna typ av principalansvar inte behandlas närmare.

Därutöver utreds framförallt skadeståndsansvaret vid person- och saksador som orsakas genom brott. Följaktligen ligger fokus på utomobligatoriska skadeståndsförhållanden. Syftet med denna avgränsning är att jämförelsen med straffrättsliga bestämmelser ska bli relevant. För handlingar som inte är kriminaliserade kan straffansvar givetvis inte bli aktuellt, oavsett gärningspersonens ålder.

Studien är dessutom koncentrerad kring skadestånd som ersättning för skador. Därmed läggs ingen större vikt vid försäkringsrättsliga frågor. Inte heller behandlas den skadelidandes rätt till ekonomisk kompensation från staten, i form av brottsskadeersättning.

1.6 Disposition

Inledningsvis redogörs för skadeståndsrättens syn på minderårigas ansvar. Framställningen lägger särskilt fokus vid hur lagstiftningen tillämpas i praktiken. På motsvarande sätt avhandlas hur straffrättsliga bestämmelser

⁶ Fortsättningsvis avses med begreppet barn, person som inte har fyllt 15 år. För omväxling används begreppet minderårig med samma innebörd. Terminologin ungdom eller vuxen åsyftar personer över 15 år.

hanterar personer under 15 år som begår brott. Därefter följer en diskussion kring olika förhållningssätt till barns rättsliga ställning. I samband med det behandlas rättssystemets splittrade syn på barn som skyddsobjekt och rättssubjekt. Vidare framhävs att barns uppväxtvillkor är ett ansvar som delas mellan flera aktörer. Påföljande avsnitt ägnas åt fördjupad analys, där några av mina egna reflektioner framgår. Däri presenteras även vilka huvudsakliga likheter respektive skillnader som går att urskilja mellan skadeståndsrätten och straffrätten. Slutligen följer en redogörelse av de slutsatser som kan dras utifrån tidigare resonemang.

2 Skadeståndsansvar

2.1 Grundläggande principer

Den som har lidit skada ska beredas ersättning för uppkomna förluster. Utifrån denna grundtanke kan ett utdömt skadestånd sägas ha framförallt två funktioner. Å ena sidan ska den skadelidande försättas i samma situation som om skadan aldrig inträffat. Det framförs ofta som skadeståndets huvudsyfte. Å andra sidan ska den skadevällande avhålla sig från ett riskfyllt beteende som kan leda till skador. På så sätt syftar skadeståndsrätten till att åstadkomma såväl reparation som prevention.⁷

Enligt huvudregeln i 2 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207)⁸ utgår ersättning för person- och sakskador som har sin grund i uppsåt eller oaktsamhet. Paragrafen stadgar att skadeståndsskyldighet förutsätter någon form av personligt ansvar. Det ska dessutom vara fråga om ett handlande som objektivt sett avviker från det regelrätta. Begreppet vållande blir således centralt i skadeståndsrättsliga sammanhang.⁹

Ytterligare en förutsättning för ansvar är att det finns ett tillräckligt starkt orsakssamband mellan handlingen och skadan. Kravet på adekvat kausalitet fungerar som ett skydd mot att alltför oväntade, slumpmässiga eller avlägsna skadeverkningar ersätts. För att skadestånd ska utgå krävs därför att handlingen typiskt sett har ökat risken för att skadan skulle inträffa.¹⁰

Skadeståndslagen ger uttryck för principen att även den som är under 15 år och som har vållat en skada ska ersätta den. Därmed anses minderåriga i allmänhet vara personligt betalningsansvariga på samma sätt som vuxna. Till skillnad från de begränsningar som finns gällande barns rättshandlingar i andra sammanhang, innebär denna princip ett långtgående skadeståndsansvar redan från födseln.

⁷ Se Hellner – Radetzki (2018) s. 37, 40.

⁸ Citeras skadeståndslagen.

⁹ Se Bengtsson – Strömbäck (2014) s. 54 ff.

¹⁰ Ibid. s. 46–47.

2.2 Särreglering för barn

Trots en förhållandevis sträng syn på barns ansvar behöver de inte alltid ersätta hela skadan. Jämkningsmöjligheten i 2 kap. 4 § skadeståndslagen avser att lindra det ersättningsansvar som följer av ovannämnda huvudregel. Bestämmelsen stadgar att skadeståndsskyldigheten för en minderårig kan sättas ner till ett belopp som anses skäligt. Den övre åldersgränsen för jämkning är 18 år.¹¹

Paragrafen är endast tillämplig på skador som har orsakats genom uppsåt eller oaktsamhet. Skadeståndsskyldighet som uppkommer utan eget vållande kan inte bli föremål för sådan jämkning. Ett barn som äger en hund har därmed samma strikta ansvar som övriga hundägare. Vid bedömning av skadeståndets omfattning likställs då unga personer med fullvuxna.¹²

Lagtexten anger vissa omständigheter som särskilt ska beaktas. Sammantaget ges utrymme för att ta hänsyn till att barn inte har samma förstånd, erfarenheter eller omdöme som vuxna. Hur stort belopp den skadevållande ska betala fastställs med hjälp av en helhetsbedömning. Handlingens beskaffenhet, föreliggande ansvarsförsäkring och andra ekonomiska förhållanden är exempel på skäl för och emot en jämkning som vägs mot varandra. Även den skadelidandes behov av ersättning kan få betydelse.¹³

För personer under 15 år som orsakar skada sker dessutom en särskild oaktsamhetsbedömning. Utifrån mer objektiva kriterier än för vuxna fastställs om ett barns beteende kan anses vara vårdslöst. Det innebär att bedömningen fäster mindre vikt vid vad barnet insåg eller borde ha insett. Hur höga krav som ska ställas på minderåriga är dock inte klarlagt.¹⁴

2.2.1 Ålderns betydelse

I praxis tillämpas bestämmelsen på så sätt att skadeståndsskyldigheten som huvudregel jämkas för den som är under 15 år. Personer som vållar skada efter fyllda 15 år ska normalt utge fullt skadestånd. Endast i undantagsfall

¹¹ Se Hellner – Radetzki (2018) s. 253.

¹² Jfr NJA 1978 s. 14.

¹³ Se Singer (2012) s. 326.

¹⁴ Se Hellner – Radetzki (2018) s. 255.

sker jämkning för ungdomar upp till 18 år. Den skadevållandes ålder spelar således en avgörande roll i domstolens bedömning.¹⁵

Någon nedre åldersgräns för ansvar nämns inte i lagen. Trots det finns möjlighet att pröva om skadestånd överhuvudtaget ska utgå eller jämkas ner till noll. Paragrafen är skriven så att domstolarna kan anpassa tillämpningen efter varje enskilt fall. Alltmedan ett barn utvecklas ställs högre krav på mognad och förnuft. På så sätt ökar skadeståndsansvaret i takt med stigande ålder.¹⁶

Genom rättspraxis har Högsta domstolen slagit fast att hos de allra minsta barnen går det inte att tala om uppsåt eller oaktsamhet. I förevarande fall hade en treårig pojke kastat ett metallrör som av misstag skadade en äldre lekkamrat. Skadeståndstalan ogillades i samtliga instanser. Barn i den åldern anses inte ha förvärvat det omdöme som krävs för att deras handlingar ska innefatta vållande. Det innebär att någon skadeståndsskyldighet normalt sett inte uppkommer innan fyra års ålder.¹⁷

Av tidigare rättsfall framgår dock att barn som är fem år kan dömas till skadeståndsansvar. En pojke på cykel befann sig på fel sida av vägen när han kolliderade med en vuxen cyklist. Högsta domstolen ansåg att olyckan hade orsakats av pojken ensam, men med hänsyn till hans låga ålder och omständigheterna i övrigt jämkades ersättningsskyldigheten ner till en tredjedel.¹⁸

2.2.2 Närmare om tillämpningen

Vilka skadesituationer som omfattas av jämkningsmöjligheten varierar starkt. Såväl mycket små barn som nästan vuxna ungdomar förekommer som skadevållare i rättspraxis. För de allra yngsta aktualiseras frågan om ersättningsansvar överhuvudtaget bör åläggas. Äldre barn kan ge upphov till skador som är mer omfattande och orsakade uppsåtligen. Då ifrågasätts istället hur jämkningsregeln bör tillämpas.¹⁹

¹⁵ Se Singer (2008) s. 178.

¹⁶ Se Bengtsson – Strömbäck (2014) s. 78.

¹⁷ Se NJA 1977 s. 186.

¹⁸ Se NJA 1948 s. 342 II.

¹⁹ Se Hellner – Radetzki (2018) s. 254.

Huruvida det finns en ansvarsförsäkring som täcker barnets handlande spelar en avgörande roll. I sådana fall sker ingen jämkning och fullt skadestånd ska utgå, såvida barnet inte berörs av att försäkringen tas i anspråk. Att den skadelidande får tillräcklig kompensation går då före försäkringsbolagets intresse av att betala ett mindre belopp. Följaktligen tas inte några hänsyn till att ett barn har orsakat skadan.²⁰

I praktiken kan det lindrade skadeståndsansvaret därför bli aktuellt i framförallt tre fall. Det rör sig om situationer när barnet saknar ansvarsförsäkring, när skadan överstiger försäkringsbeloppet eller när undantag gäller enligt försäkringsvillkoren, exempelvis vid uppsåtlig skada. Personer under 15 år har sällan egna tillgångar, vilket i princip gör det meningslöst att föra skadeståndstalan utan en gällande ansvarsförsäkring. Därmed finns relativt få vägledande rättsfall som behandlar jämkat skadestånd för barn.²¹

2.3 Bakomliggande motiv

Skadeståndslagens förarbeten²² anger följande:

Att på ett i alla avseenden tillfredsställande sätt lösa frågan om ersättning för skador som orsakas av barn är förenat med betydande svårigheter. Den nuvarande ordningen förutsätter att stor hänsyn tas till det skadevällande barnets intressen. Det leder emellertid ofta till resultat, som från den skadelidandes synpunkt är otillfredsställande.

Full skadeståndsskyldighet har inte ansetts vara befogad innan 15 års ålder. I motiven föreskrivs att ansvaret måste anpassas efter barnets insikt och utveckling. Vad som utgör ett avvikande beteende för en vuxen person kan framstå som helt normalt för ett barn; nödvändigtvis kan inte ansvaret bestämmas på samma sätt. Det är anledningen till att ersättningskyldigheten inte tillämpas fullt ut, när ett barn har orsakat skada.²³

Vid lagstiftningsarbetet betonade skadeståndskommittén att misstag som barn gör är en ofrånkomlig del av livet. Därmed anses det inte lämpligt att låta minderåriga under alla omständigheter ansvara för sina handlingar. Det är dessutom endast undantagsvis som skadegörelse av barn kan

²⁰ Se prop. 1972:5 s. 165, 460.

²¹ Se Bengtsson – Strömbäck (2014) s. 81.

²² Citatet är hämtat ur prop. 1972:5 s. 161–162.

²³ Se prop. 1972:5 s. 115 f.

motverkas genom rättsregler. Skadeståndet har således inte någon preventiv effekt i förhållande till de allra yngsta. Med åldern ökar dock vetskapen om att ett oaktsamt beteende riskerar påföljder. Då blir det också befogat att barn som har egna tillgångar får betala för skador de orsakar. Flertalet utländska rättsordningar delar denna uppfattning.²⁴

Å ena sidan är unga skadevällare i behov av ett skydd mot de negativa ekonomiska konsekvenser som följer av skadeståndsskyldighet. Att ålägga barn ett alltför omfattande ansvar kan medföra påfrestningar långt in i vuxen ålder. Å andra sidan är ett av skadeståndsrättens huvudsyften att reparera skador som uppstått. Den skadelidandes intresse av ersättning ska därför tillgodoses så långt som möjligt. Det är denna avvägning som ska präglade skälighetsbedömningen.²⁵

Två till synes svårförenliga intressen står därmed mot varandra. Den lösning som har valts i svensk rätt kan ses som resultatet av en pragmatisk inställning hos lagstiftaren. Jämkningsmöjligheten innebär en medelväg mellan att barn inte kan vara ansvariga för sina handlingar, men ändå åläggas ett visst mått av skuld. Ytterst är det upp till domstolarna att avgöra hur omfattande ansvar som unga personer ska bära.

²⁴ Se prop. 1972:5 s. 124.

²⁵ Ibid. s. 161 ff.

3 Straffansvar

3.1 Grundläggande principer

Att vissa gärningar är kriminaliserade är en följd av att de inte anses godtagbara i vårt samhälle. Straffrätten syftar till att påverka människors handlingssätt, så att de avhåller sig från att begå brott. Ett tilldelat straff kan därför sägas ha en brottsförebyggande funktion. Parallellt med denna preventionstanke har en vedergällningsteori vuxit fram. Den hävdar att straffet saknar ett praktiskt syfte av att motverka brottslighet. Istället är ändamålet att skipa rättvisa och återställa den moraliska balansen mellan gärningspersonen och dess brottsoffer.²⁶

Av 1 kap. 1 § brottsbalk (1962:700)²⁷ framgår att brott är en gärning, som är beskriven i en författning och straffbelagd. Definitionen är dock ofullständig. Utöver kravet på brottsbeskrivningsenlighet krävs att en rad allmänna förutsättningar är uppfyllda. För straffansvar måste det nämligen föreligga uppsåt alternativt oaktsamhet. Dessutom fordras att gärningen inte anses vara rättfärdigad eller ursäktad. Endast om samtliga dessa rekvisit är uppfyllda går det att tala om ett brott i straffrättslig mening.²⁸

Utgångspunkten är att även personer som är under 15 år kan begå brottsliga handlingar. Ur ett internationellt perspektiv är den nuvarande svenska regleringen unik, då den inte innehåller ett krav på tillräknelighet som brottsförutsättning. Ett sådant krav skulle innebära att brott endast kan förövas av den som har förmåga att kontrollera och förstå betydelsen av sitt handlande. Att återinföra tillräknelighetsbegreppet har föreslagits i ett flertal utredningar, men ännu inte resulterat i någon ändrad lagstiftning.²⁹

I skrivande stund har barn således ett långtgående ansvar även på straffrättens område. För att fastställa huruvida ett brott föreligger används samma måttstock som för en vuxen person. Det innebär att människor i alla skeden av livet kan utgöra brottssubjekt.

²⁶ Se Wennberg (2017) s. 13–14.

²⁷ Citeras brottsbalken.

²⁸ Se Asp – Ulväng (2013) s. 58 ff.

²⁹ Se Jareborg – Zila (2017) s. 18.

3.2 Särreglering för barn

Att ett brott har förövats innebär inte nödvändigtvis att det kan bestraffas. Vid påföljdsbedömningen tas nämligen hänsyn till gärningspersonens låga ålder. Enligt 1 kap. 6 § brottsbalken råder ett förbud mot att döma barn till brottspåföljd. Bestämmelsen anger att straffbarhetsåldern i svensk rätt är 15 år. Det innebär att straffrättsligt ansvar inte kan åläggas den som har begått ett brott innan dess. Själva gärningen är fortfarande att betrakta som kriminell, men något straff utdelas inte.³⁰

Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter³¹ ger uttryck för principen att unga ska särbehandlas i straffrättsliga sammanhang. Artikel 40 stadgar att barn som misstänks för brott har rätt att bemötas med stor respekt och rättssäkerhet. Det straffrättsliga förfarandet ska långsiktigt främja att unga lagöverträdare återanpassas till samhället. Barnkonventionens artikel 37 slår fast att frihetsberövande påföljder endast får användas som en sista utväg och då under kortast lämpliga tid. Ansvarssystemet för barn ska således vara inriktat på rehabilitering framför bestraffning.³²

Om en person under 15 år misstänks ha begått brott kan i vissa fall en prövning av skuldfrågan ske i domstol. Det framgår av 38 § lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. På begäran kan åklagare göra en framställning om bevistalan, om det är påkallat ur allmän synpunkt. Rätten tar då ställning till om barnet har begått brottet eller inte, men någon påföljd utdöms inte. Domstolens beslut avkunnas genom dom.³³

3.2.1 Ålderns betydelse

Enligt svensk rätt ska en brottslig gärning vara straffri om den begås av någon före 15 års ålder. Högsta domstolen menar att stadgandet bör förstås så att gärningen blir straffbar om den begås samma dag då vederbörande fyller 15 år. Avgörande är därmed gärningspersonens ålder när brottet förövas, inte när lagföring sker.³⁴

³⁰ Se Nordlöf (2012) s. 175.

³¹ Citeras barnkonventionen.

³² Se Singer (2012) s. 297.

³³ Se Nordlöf (2012) s. 336.

³⁴ Jfr NJA 1960 s. 521.

Av rättspraxis framgår att åtalet ska ogillas om det inte anses styrkt att den tilltalade har fyllt 15 år vid tiden för gärningen. I förevarande fall stod en ung person åtalad för sexuellt umgänge med barn vid två tillfällen. Övergreppen hade skett någon gång under åren 1988–1990. Tidpunkterna var dock så pass diffusa att det inte kunde anses utrett att gärningspersonen varit över 15 år vid brottstillfället. Åtalet lämnades därför utan bifall.³⁵

Den tilltalades ålder är för det mesta känd. Undantagsvis behöver dock domstolen ta ställning till frågan när gärningspersonen kan vara född. En ung man, vars identitet och ålder var oklar, hade gjort sig skyldig till grov misshandel. Med hjälp av tandmognadsundersökningar kunde Högsta domstolen slå fast att det mest sannolika var att han hade fyllt 20 år. Beviskravet ställs dock högre vid bedömning av om gärningspersonen har passerat 15 år. Då krävs att utredningsläget kring åldern kan anses klarlagt.³⁶

3.2.2 Närmare om tillämpningen

Straffbarhetsåldern innebär att personer under 15 år i princip inte kan bli föremål för rättsväsendets åtgärder på grund av brott. Istället är det socialtjänsten som blir ansvarig för att barnet får lämplig behandling. För att dessa åtgärder ska fylla sitt syfte krävs viss kunskap om omständigheterna kring den brottsliga gärningen. Polis och åklagare har därför givits möjlighet att i vissa fall utreda brott trots att den misstänkte är under 15 år.³⁷

Utredningen ska bedrivas med särskild skyndsamhet och avslutas så snart det kan ske. När unga personer begår brott krävs omedelbara insatser från samhällets sida, oavsett om lagföring ska ske eller inte. Av pedagogiska skäl är det också viktigt att handläggningen snarast leder till resultat.³⁸

Det primära syftet med att utreda brott som begås av personer under 15 år är att klarlägga behovet av sociala insatser. Hur pass ingående utredningen ska vara varierar därför med omständigheterna i det enskilda fallet. Ofta behövs inte några rättsliga ställningstaganden, till exempel för att fastställa

³⁵ Se NJA 1998 s. 693.

³⁶ Se NJA 2016 s. 719.

³⁷ Se Singer (2012) s. 320.

³⁸ Se prop. 2009/10:105 s. 43.

om gärningspersonen agerat med uppsåt. För att socialtjänsten ska kunna ingripa vid misstanke om brott krävs endast att händelseförloppet är utrett.³⁹

3.3 Bakomliggande motiv

Brottsbalkens förarbeten⁴⁰ anger följande:

Till grund för strafflagens stadgande om 15-årsgränsen låg föreställningen, att barn som icke hade nått en viss grad av utveckling vore otillräckligt och därför icke rättvisligen kunde straffas för sina gärningar. Det ansågs lämpligt att för de flesta fall genom en enkel lagregel en gång för alla fastslå, att barn under viss ålder skulle åtnjuta straffrihet på denna grund.

Små barn saknar ansvarsförmåga. Det är därefter en gradfråga när unga personer är så utvecklade att de kan ta ansvar för sina gärningar. För att undvika besvärliga prövningar av enskilda barns kognitiva förmåga har lagstiftaren istället valt att fastställa en viss straffbarhetsålder. Vid vilken ålder en ung lagöverträdare anses ha uppnått tillräcklig kompetens för att kunna straffas varierar dock mellan olika rättsordningar.⁴¹

I motiven föreskrivs att åldersgränsen bygger på barns utveckling. Före 15 års ålder bedömdes socialtjänstens åtgärder vara mer ändamålsenliga än ett straffrättsligt ingripande. Enligt strafflagsberedningen tycktes det inte ha medfört några avsevärda olägenheter att yngre personer som begår brott går fria från straffansvar. Samtidigt ansågs det obefogat att fastställa en högre straffbarhetsålder.⁴²

Till grund för särbehandlingen av unga lagöverträdare ligger delvis avsikten att skydda. Barn som begår brott har ett särskilt behov av stöd och hjälp. Kriminaliteten ses ofta som ett resultat av svåra uppväxtförhållanden och beteendet kan därigenom få sin förklaring. Ett straff kan då sägas ha en förfelande effekt. Dessutom fyller det inte sin brottsförebyggande funktion i lika stor utsträckning för barn som för vuxna. Att personer under 15 år ska tilldelas straffrättsliga påföljder anses därför orsaka mer skada än nytta.⁴³

Unga människor kan sägas genomgå en mognadsprocess. De befinner sig i ett utvecklingsskede från barndom till vuxenliv. För att kunna växa upp och frigöra sig från sina föräldrar krävs ett visst experimenterande i olika

³⁹ Se Nordlöf (2012) s. 268–269.

⁴⁰ Citatet är hämtat ur SOU 1956:55 s. 236.

⁴¹ Se Jareborg – Zila (2017) s. 18.

⁴² Jfr SOU 1956:55 s. 303 f.

⁴³ Se Nordlöf (2012) s. 178.

hänseenden. Barn testar gränser och gör misstag. Det finns således anledning att se på deras brottslighet med större tolerans jämfört med vuxna.⁴⁴

Vid 15 års ålder anses personer ha uppnått tillräcklig mognadsgrad för att förstå konsekvenserna av sitt handlande. De förväntas vara kapabla att skilja på vad som är rätt och fel, och ska därför kunna ställas till straffrättsligt ansvar. En brottslig handling blir då även straffbar. Åldersgränsen baseras till stor del på en politisk åsikt om när barn och ungdomar kan hållas ansvariga för brott. Därmed betraktas en lagöverträdare som har fyllt 15 år vara så pass utvecklad att vederbörande kan tilldelas påföljd.

⁴⁴ Se Jareborg – Zila (2017) s. 155–156.

4 Barns rättsliga ställning

4.1 Rättshandlingsförmåga

I de föregående avsnitten har redogjorts för hur personer under 15 år inte anses ansvariga för sina skadevållande handlingar på samma sätt som vuxna. Synsättet speglas även i andra delar av den civilrättsliga regleringen. Inom avtalsrätten tas hänsyn till att barn inte har den ålder och mognad som krävs för att fullt ut förstå och behöva ta konsekvenserna av sina rättshandlingar.

Den som är under 18 år betecknas som omyndig, vilket innebär att personen saknar rättslig handlingsförmåga. I enlighet med 9 kap. 1 § föräldrabalk (1949:381)⁴⁵ har omyndiga inte rätt att råda över sin egendom eller åta sig förbindelser. Barn har således begränsade möjligheter att ingå avtal som innebär en skyldighet att prestera något. Av ordalydelsen framgår dock att bestämmelsen inte påverkar möjligheten att rikta skadeståndskrav mot minderåriga.⁴⁶

Ett litet barn kan omöjligen ta ställning till frågor av ekonomisk karaktär. Även något äldre barn har svårt att överblicka konsekvenserna av olika beslut. De har därför rätt till en ställföreträdare; någon som kan fatta beslut för deras räkning. I egenskap av förmyndare och vårdnadshavare är det ofta barnets föräldrar som fullgör den uppgiften. Rättsligt föräldraskap är därför förenat med ett omfattande ansvar, som i stor utsträckning finns kvar tills barnet blir myndigt.⁴⁷

Alla fysiska personer innehar dock rättskapacitet, även nyfödda barn. Det innebär en förmåga att vara bärare av rättigheter och skyldigheter. Omyndiga kan därför äga tillgångar och ha skulder, samt vara part i en rättegång. Däremot saknar de bestämmanderätt i ekonomiska angelägenheter. Unga personer bedöms sakna förmåga att själv tillvarata sin rätt och ska därför skyddas från negativa konsekvenser som kan följa av en viss rättshandling.⁴⁸

⁴⁵ Citeras föräldrabalken.

⁴⁶ Se Hästad m.fl. (2016) s. 41–42.

⁴⁷ Se Singer (2012) s. 274.

⁴⁸ Se Saldeen (2013) s. 299.

4.2 Skyddsobjekt eller rättssubjekt?

När barn förekommer som skadevällare uppstår frågor kring huruvida den som är omyndig har tillräckligt med omdömesförmåga för att kunna hållas ansvarig för sina handlingar. I samband med det aktualiseras även en konflikt mellan rättssystemets olika sätt att se på barn.

Till viss del ses minderåriga som skyddsobjekt som ska värnas från följderna av sitt eget oförstånd. Grundtanken är att barn har ett särskilt behov av att undgå de negativa konsekvenserna som kan följa av deras beteende. Detta behovsorienterade synsätt är sedan lång tid väl förankrat i svensk rätt. Samtidigt innebär det en oförmåga att se barn som fullvärdiga medborgare och kompetenta individer. Deras intressen, kunskap och engagemang värderas därmed inte lika högt som vuxnas.⁴⁹

Numera lyfts alltmer att barn är självständiga individer med kapacitet att fatta beslut för egen del. Den grundläggande idén är att barn är autonoma rättssubjekt, på samma sätt som vuxna personer. Detta kompetensorienterade synsätt innebär att minderåriga blir mer delaktiga i rättsliga angelägenheter som angår dem. Med kompetens följer dock också ett ansvar. Att utgöra ett subjekt i rättsliga sammanhang borde medföra att barn kan ställas ansvariga för skador de orsakar, även ekonomiskt.⁵⁰

Från den 1 januari 2020 ges barnkonventionen rättslig ställning som svensk lag. Däri tydliggörs barns roll som rättssubjekt med egna specifika rättigheter. I alla beslut och åtgärder som berör unga personer ska deras åsikter tas i beaktande. Detta förhållningssätt är tänkt att avspegla synen på barn som fullvärdiga medborgare, som ska bemötas med respekt i alla sammanhang. Genom en inkorporering av konventionen skapas en grund för ett mer barnrättsbaserat synsätt i all offentlig verksamhet.⁵¹

Det finns alltså två olika perspektiv på barn som rättighetsinnehavare. Å ena sidan ett behovsorienterat synsätt, som betonar att unga personer är en särskilt utsatt grupp och bör därför fredas från skuld. Å andra sidan ett mer kompetensorienterat synsätt, som poängterar barns förmåga och vilja till att

⁴⁹ Se Singer (2008) s. 203–204.

⁵⁰ Jfr Schiratzki (2017) s. 43 f.

⁵¹ Se prop. 2017/18:186 s. 74–75.

ta allt större ansvar. Till synes finns en inneboende motsättning i den barnsyn som präglar rättsutvecklingen.⁵²

Frågan är hur dessa skilda synsätt kan förenas. Enligt den brittiske barnrättsexperten John Eekelaar ska barns behov tillgodoses utan att deras ställning som rättighetsinnehavare förminskas. I grunden är barn kompetenta individer med förmåga att själv förfoga över sina rättigheter. Unga personer ska därför ges ett tämligen stort utrymme att påverka beslut som angår dem. Begränsningar får dock göras när det står klart att vad barnet uttrycker inte kan uppnås eller hindrar dess möjlighet till utveckling. Det är vad Eekelaar kallar rätt till dynamiskt självbestämmande.⁵³

4.3 Ett delat ansvar

I takt med att synen på barn har förändrats har också ansvaret för deras välbefinnande fördelats. Än idag är det främst barnets vårdnadshavare som ska tillgodose behovet av omsorg, trygghet och god fostran. De ska dessutom se till att barnet står under tillräcklig uppsikt, för att förhindra att barnet orsakar skada för andra eller sig själv. Huvudansvaret för uppfostran och utveckling ligger därmed som utgångspunkt hos barnets föräldrar. Högsta domstolen har i sin rättspraxis uttalat att tillsynsplikten gäller oavsett om barnet bor hos vårdnadshavaren eller inte.⁵⁴

Om föräldrarnas omsorgsförmåga av någon anledning inte räcker till är det ytterst samhället som ska ge det stöd som krävs. Det följer av principen att barn har rätt till goda uppväxtförhållanden, oberoende av föräldrarnas förutsättningar. Samhällets subsidiära ansvar vilar på alla institutioner som kommer i kontakt med minderåriga, till exempel skola, fritidsverksamhet samt hälso- och sjukvård. Därigenom skapas ett socialt skyddsnet, som tillförsäkrar varje barn en trygg tillvaro.⁵⁵

Flera aktörer har således en skyldighet för att barn får en gynnsam uppväxt. Det bidrar till att skapa ett bättre skydd för att unga personer inte utsätts för allvarliga missförhållanden. En fungerande samverkan mellan vårdnadshavare och myndigheter är dock nödvändigt för att ett barn ska

⁵² Se Singer (2017) s. 29.

⁵³ Ibid s. 31–32.

⁵⁴ Jfr NJA 2015 s. 482.

⁵⁵ Se Singer (2012) s. 194.

kunna lyckas senare i livet. Barnomsorg kan därför sägas vara ett delat, eller snarare gemensamt, ansvar. Alla vuxna personer som befinner sig i den närmaste omgivningen spelar en betydelsefull roll under barndomstiden. Dessutom är barns uppväxtförhållanden en viktig offentlig fråga, från att tidigare huvudsakligen ha varit föräldrarnas ensak.

5 Analys

5.1 Utgångspunkter

Som tidigare framgått kan barn begå brott och som en följd av brottet också åläggas skadeståndsskyldighet. Det rådande rättsläget innebär att unga personer tilldelas ett omfattande eget ansvar för sina handlingar. Ansvaret kan dock lindras till viss del, genom att skadeståndsskyldigheten jämkas ner till ett skäligt belopp och straffrättsliga påföljder bortfaller. På så sätt finns möjlighet att ta hänsyn till att barn inte har samma förutsättningar som en vuxen person.

Det finns framförallt tre skäl som kan sägas ligga till grund för särbehandlingen av personer under 15 år. För det första är barn mer sårbara än vuxna och behöver därför skyddas på olika sätt. Lagstiftningen syftar till att låta minderåriga växa upp under trygga förhållanden och utvecklas i sin egen takt. För det andra framhålls att särbehandlingen är en fråga om rättvisa. Barns förmåga att bedöma risker och överblicka konsekvenser är under ständig utveckling. Därmed framstår det som orättvist att påföra dem samma ansvar som en fullvuxen person. För det tredje har såväl skadestånd som straff endast en begränsad preventiv verkan hos barn. Istället är det föräldrarnas uppfostran som spelar en avgörande roll för att förebygga skadegörande handlingar.

Synen på barn som passiva skyddsobjekt och agerande rättssubjekt förekommer båda i nuvarande svensk rätt. Barnkonventionen speglar ett kompetensorienterat synsätt, enligt vilket barn har långt större förmåga att fatta självständiga beslut än vad som traditionellt tillskrivits dem. Beslutet att göra konventionen gällande som lag innebär att barnets roll som aktör med egna specifika rättigheter tydliggörs. Deras rättsliga ställning stärks, men eventuellt med följderna att minderåriga får bära ett större ansvar än tidigare. Skadeståndsskyldighet och straffrättslig påföljd kan bli verklighet för fler unga personer i Sverige. Det ger anledning att diskutera om, och i så fall hur, det nuvarande rättsläget bör ändras.

5.2 Jämförelse

Det har historiskt sett funnits ett nära samband mellan skadestånd och straff i svensk rätt. Båda instituten fungerar som en sanktion mot ett handlande som samhället anser vara felaktigt. En och samma gärning kan dessutom medföra både civilrättsligt och straffrättsligt ansvar. Vid en närmare anblick finns dock olikheter som är viktiga att ta hänsyn till.

Till skillnad från det reparativa skadeståndet, är straffets huvudsakliga syfte att avskräcka människor från att begå brott. Den som gjort sig skyldig till misshandel frihetsberövas och den som förstört en husvägg får betala böter. Sådana straffrättsliga påföljder syftar inte till att reparera den skada som har uppstått, utan att ge upphov till nytt lidande. Ett utdömt skadestånd avser snarare att kompensera den som blivit utsatt för skador. Den som misshandlat någon eller förstört dennes husvägg blir tvungen att betala en summa pengar som motsvarar värdet på den förlust som den skadelidande har drabbats av. Betalningsskyldigheten uppstår då inte som ett straff för brott, utan som ersättning för skada.

Huvudregeln är att såväl skadestånd som straff kräver någon form av personligt ansvar. Bedömningen av uppsåt och oaktsamhet sker dessutom på ungefär samma sätt, oavsett om det gäller brottmål eller civilrättsligt mål om skadestånd. Objektiva ansvarsfrihetsgrunder som gäller enligt brottsbalken antas ha giltighet även på skadeståndsrättens område. Likaså bedöms orsakssamband med snarlika metoder. Följaktligen är det till viss del samma principer som styr rättstillämpningen.

Böter är en form av ekonomiskt straff som tillfaller staten. Det skiljer sig därmed från skadestånd som betalas till den skadelidande. Inom skadeståndsrätten finns således fler skyddsintressen som behöver beaktas. Visserligen kan det vara av betydelse för ett brottsoffer att gärningspersonen får avtjäna sitt straff. Kompensation för de skador som har uppstått borde dock vara ännu viktigare. Det blir därför aktuellt att jämka skadeståndet till ett belopp som tillgodoser båda parternas intressen. Samma intressekonflikt kan knappast sägas uppstå kring straff. Det allmännas strävan av att förebygga brott får uppenbarligen stå till sidan för det enskilda barnets behov av skydd mot bestraffning.

Med gärningar som är brottsliga följer i regel skadeståndsskyldighet och straffrättslig påföljd. För unga personer görs dock vissa undantag. Gemensamt för regleringen i skadeståndslagen och brottsbalken är att barn ses som särskilt skyddsvärda. På grund av deras bristande livserfarenhet finns anledning att göra avsteg från vanliga bedömningsgrunder. Däremot skiljer sig tillvägagångssättet åt, vilket framgår av den tidigare framställningen.

Det straffrättsliga ansvarssystemet kan sägas ha ett behovsorienterat synsätt på barn. Att fastställa en viss ålder då ansvar inträder innebär att alla unga lagöverträdare intar en särställning innan dess. Det är ett uttryck för att personer som inte har uppnått 15 års ålder utgör värdefulla skyddsobjekt. Tvärtom kan det skadeståndsrättsliga ansvarssystemet sägas ha ett mer kompetensorienterat synsätt på barn. Regleringen speglar att unga personer har långt större förmåga att fatta självständiga beslut och möta eventuella konsekvenser. Således föreligger tydliga skillnader i den barnsyn som respektive rättsområde har valt att utgå ifrån.

5.3 Kritisk granskning

Jämförelsen visar att det föreligger ett flertal väsentliga likheter mellan skadeståndsrättsliga och straffrättsliga bedömningar. Lagstiftningen bygger dock på olika rättspolitiska överväganden, vilket medför att barn, trots sitt civilrättsliga ansvar, inte kan åläggas straffrättsligt ansvar för sina gärningar. Det leder till inkonsekvens i rättstillämpningen när personer under 15 år har begått brott. Trots att det föreligger tillräckliga skäl för att ålägga dem skadestånd, anses det obefogat att utdöma böter på motsvarande belopp.

Barn har på grund av sin ålder begränsad livserfarenhet och ska inte behöva ta ett större ansvar för sin ekonomi än de har förmåga att göra. Ett sådant synsätt kommer till uttryck i föräldrabalkens reglering om barns bristande rättshandlingsförmåga. Myndighetsåldern bygger på uppfattningen att minderåriga ska skyddas mot följderna av ofördelaktiga rättshandlingar. Tänkvärt är att barn inte anses tillräckligt mogna för att ingå rättsligt giltiga avtal. Däremot kan de åläggas att betala skadestånd till en motpart som de inte kan ingå avtal med. Således råder en avsevärd diskrepans mellan civilrättens olika förhållningssätt till barns ansvarsförmåga.

Det krävs en viss intelligensnivå och någorlunda grundläggande kunskaper för att någon ska kunna anses ha vållat skada. Barnets uppsåt eller oaktsamhet kan därför aldrig jämföras med den fullvuxna människans. Rättsordningen bör inte heller utgå från vad vuxna anser kunna fordras av barn, eftersom risken är stor att deras förmågor övervärderas. Det är således förenat med betydande svårigheter att fastställa personligt ansvar när det gäller att bestämma ett barns skadeståndsskyldighet.

En ung person kan dessutom påverkas mycket negativt av att bli skadeståndsskyldig innan vuxen ålder. Ersättningen ska utgå ur barnets egen ekonomi, kanske från sparpengar avsatta för framtiden. Även om ansvaret inte är straffrättsligt till sin karaktär kan ett stort skadestånd, som kanske kräver återbetalning resten av livet, ändå i praktiken bli som ett livslångt straff.

Ur ett barnrättsperspektiv kan det ifrågasättas om en sådan börda anses försvarbar. Även jämkade skadestånd kan landa på hundratusentals kronor. Finns inga tillgångar att betala med ligger skulden kvar tills barnet blir tillräckligt gammalt för att börja förvärvsarbeta. För dessa unga personer väntar en tuff start på vuxenlivet. I mitt tycke lägger den nuvarande skadeståndsrättsliga regleringen ett större ansvar på barn än de har förmåga att bära.

5.4 Förslag till ändring

Det finns olika sätt att åstadkomma förbättring för unga skadevållare. Ett alternativ är att jämka skadeståndsskyldigheten i större utsträckning än enligt gällande praxis. Kanske borde rättssystemet reformeras så att alla skador som barn åstadkommer ersätts genom försäkring. Ett förslag är att göra förfarandet för skuldsanering tillämpligt på skadestånd och därigenom ge möjlighet att skriva av skulderna.

Ett annat alternativ är att slopa jämningsregeln och istället införa en lagstadgad åldersgräns för skadeståndsskyldighet. Såväl brottsbalken som föräldrabalken uppställer liknande krav på ålder för att ansvar ska inträda. Genom att fastställa en nedre åldersgräns för skadeståndsansvar blir den svenska rättsordningen mer konsekvent. Det innebär att barn som inte kan straffas för deras handlingar, inte heller kan åläggas en civilrättslig skyldighet

att ersätta skada. Unga personer får således ett heltäckande skydd mot de negativa konsekvenser som kan följa av deras beteende.

Att ange en tydlig åldersgräns för skadeståndsskyldighet innebär att rättstillämpningen blir mer förutsägbar. Tveksamma bedömningar kring uppsåt och oaktsamhet blir inte längre aktuellt när barn pekats ut som skadevållare. Dessutom betonas i högre grad att minderåriga är en särskilt utsatt och skyddsvärd grupp. Ett behovsorienterat synsätt på barn blir således framträdande. Deras behov av omsorg och trygghet ses som tungt vägande skäl för att undgå betalningsskyldighet.

Visserligen kan barn i samma ålder ha varierande kunskap och erfarenheter. Det vore således önskvärt om varje skadevållande barn kunde bedömas individuellt i samråd med en barnpsykologisk expert. Sådana omfattande bedömningar skulle dock vara alltför tids- och kostnadskrävande. Barnpsykologen Stina Sandels föreslår därför att fastställa en generell schablonålder för skadeståndsansvar till 10 år. Vid denna ålder ökar språkförståelsen och impulsiviteten behärskas allt bättre. Samtidigt har de flesta barn utvecklat en förmåga att kombinera detaljer och se tydligare orsakssamband än tidigare.⁵⁶

Frågan är hur ansvaret istället bör fördelas. Professor Ivar Strahl förespråkar att lägga kostnaden för barns skadegörelse på det allmänna. Genom att staten utbetalar ersättning till den skadelidande garanteras att förlusterna blir kompenserade i sin helhet. Dessutom avstår lagstiftaren från att laborera med ersättningsskyldighet för barn.⁵⁷

På senare år har föräldraansvaret hamnat alltmer i fokus. Motiven bakom att införa ett utökat ansvar för vårdnadshavare är framförallt att motverka ungdomsbrottslighet. God omvårdnad och uppfostran förs fram som viktiga faktorer för att barn ska undvika skadevållande handlingar. Lagstiftningen har dock fått svidande kritik, bland annat för att den anses lägga en alltför omfattande tillsynsplikt på barnets föräldrar.⁵⁸

En rimlig lösning ligger kanske någonstans mitt emellan – men var? Enligt gällande skadeståndsrätt har barn fortfarande ett omfattande eget ansvar för sina handlingar. Regleringen går att spåra långt tillbaka i tiden och

⁵⁶ Se Sandels (1969) s. 522 ff.

⁵⁷ Se Strahl (1971) s. 35–36.

⁵⁸ Jfr Schultz (2010) s. 203–205.

har endast genomgått mindre förändringar. Min uppfattning är att det finns ett stort behov av en grundläggande översyn av möjligheterna att förflytta skadeståndsskyldigheten till ett mer lämpligt ansvarssubjekt.

6 Slutsats

Ett karaktäristiskt skadeståndsrättsligt dilemma är hur parternas motstående intressen ska hanteras. Problematiken gör sig särskilt tydlig när skadan har orsakats av ett barn. Å ena sidan framstår det som rimligt att personer inte ska åläggas ansvar för handlingar som de inte förstått innebörden av. Å andra sidan anses det lämpligt att personer som har lidit skada ska få den ersatt, oavsett vem som har orsakat den. Det är sannerligen inte enkelt att reglera barns skadeståndsansvar på ett i alla avseenden tillfredställande sätt.

Nyssnämnda intressekonflikt kommer till uttryck i 2 kap. 4 § skadeståndslagen. Där stadgas att ersättningskyldigheten för unga personer kan jämkas ner, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. En skälighetsbedömning avgör hur stort skadestånd som ska utgå. Då finns möjlighet för domstolen att ta hänsyn till barnets ekonomiska förhållanden och försäkringssituation. Personer som ännu inte fyllt 15 år kan således bli skadeståndsskyldiga på samma sätt som vuxna, dock till ett lägre belopp.

Bedömningen skiljer sig från hur den straffrättsliga lagstiftningen ser på minderårigas förmåga att ådra sig ansvar. En nedre åldersgräns för straffbarhet framgår av 1 kap. 6 § brottsbalken. Paragrafen slår fast att personer som begår brott före 15 års ålder inte kan dömas till straffrättsliga påföljder. Yngre lagöverträdare blir istället föremål för socialtjänstens stöd och insatser. Därmed utgör åldern en knivskarp gräns som skiljer barn från vuxna i straffrättsligt hänseende.

Den tidigare framställningen visar att det finns en tydlig diskrepans i hur rättssystemet hanterar personer under 15 år som begår skadevållande handlingar. Skillnaderna beror framförallt på att skadeståndsrätten och straffrätten fyller olika funktioner. Medan skadeståndet avser att ge offret kompensation för sitt lidande, ska straffet dömas ut som en markering mot oönskade beteenden. Dessutom bygger respektive lagstiftning på olika förhållningssätt till barns rättsliga ställning. Inom skadeståndsrätten dominerar ett kompetensorienterat synsätt, där barn ses som agerande subjekt med förmåga att stå till svars för sina handlingar. Straffrätten framhäver ett behovsorienterat synsätt, som anser att barn utgör skyddsobjekt som förtjänar att befrias från ansvar.

Mitt förslag är att låta det skadeståndsrättsliga systemet närma sig det straffrättsliga. Att införa en nedre åldersgräns för skyldigheten att ersätta skada betyder att färre unga lagöverträdare blir föremål för sanktionerande påföljder. På så sätt förhindras att barn åläggs ett skuldansvar som förhindrar en framgångsrik anpassning till ett lyckligt vuxenliv.

För flickorna som misstänks för branden i Uppsala ser framtiden mörk ut. Av allt att döma väntar en långdragen rättsprocess, som i värsta fall leder till skyhöga skadeståndsbelopp. De löper stor risk att hamna i en livslång skuldsituation, med obestånd och utanförskap som följd. En reformerad lagstiftning skulle kunna innebära att andra unga personer i deras situation kan förbli skuldfria. Det är trots allt lättare att bygga starka barn än att laga trasiga vuxna.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Elektroniska källor

Kronofogden (2017). ”Allt färre har skuld hos Kronofogden”. *Kronofogden*, 23 januari. [<https://www.kronofogden.se/59258.html>], hämtad 2018-11-12.

Schultz, Mårten (2018). ”Ett enda felsteg kan förfölja ditt barn genom livet”. *Svenska Dagbladet*, 8 oktober. [<https://www.svd.se/ett-enda-felsteg-kan-forfolja-ditt-barn-genom-livet>], hämtad 2018-11-09.

Tryckta källor

Prop. 1972:5 *Med förslag till skadeståndslag m.m.*

Prop. 2009/10:105 *Barn under 15 år som misstänks för brott.*

Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.*

SOU 1956:55 *Strafflagberedningens slutbetänkande.*

SOU 2004:112 *Frågor om förmyndare och ställföreträdare för vuxna.*

Litteratur

Asp, Petter – Ulväng, Magnus (2013). *Kriminalrättens grunder*, 2 uppl. Uppsala: Iustus.

Bengtsson, Bertil – Strömbäck, Erland (2014). *Skadeståndslagen: en kommentar*, 5 uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

Hellner, Jan – Radetzki, Marcus (2018). *Skadeståndsrätt*, 10 uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

Håstad, Torgny – Björkdahl, Erika – Brattström, Margareta – Zackariasson, Laila (2016). *Civilrättens grunder*, 1 uppl. Uppsala: Iustus.

Kleineman, Jan (2013). ”Rättsdogmatisk metod” i Korling, Fredric – Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1 uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 21–45.

- Jareborg, Nils – Zila, Josef (2017). *Straffrättens påföljdslära*, 5 uppl. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Nordlöf, Kerstin (2012). *Unga lagöverträdare: i social-, straff och processrätt*, 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Saldeen, Åke (2013). *Barn- och föräldrarätt*, 7 uppl. Uppsala: Iustus.
- Sandels, Stina (1969). ”Om barns skadeståndsskyldighet – några barnpsykologiska synpunkter” i *SvJT*, s. 522–527.
- Schiratzki, Johanna (2017). *Barnrättens grunder*, 6 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Schultz, Märten (2010). ”Föräldrars ansvar för barns brott” i *SvJT*, s. 195–206.
- Singer, Anna (2008). ”Barns och ungdomars skadeståndsansvar” i Olsen, Lena – Saldeen, Åke (red.), *Barn som aktörer – en slutpunkt*, 1 uppl. Uppsala: Iustus, s. 177–209.
- Singer, Anna (2012). *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*, 6 uppl. Stockholm: Norstedts juridik.
- Singer, Anna (2017). *Barns rätt*, 1 uppl. Uppsala: Iustus.
- Strahl, Ivar (1971). ”Om barns skadeståndsskyldighet” i *SvJT*, s. 22–36.
- Wennberg, Suzanne (2017). *Introduktion till straffrätten*, 11 uppl. Stockholm: Wolters Kluwer.

Rättsfall

NJA 1948 s. 342 II

NJA 1960 s. 521

NJA 1977 s. 186

NJA 1978 s. 14

NJA 1998 s. 693

NJA 2015 s. 482

NJA 2016 s. 719